

УДК 929.535:351.711(477.83)"16"

Марія ГАРАСИМЧУК

(Львів)

ЗАМКОВІ КНИГИ САМБІРСЬКОЇ ЕКОНОМІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст. ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ШЛЯХЕТСЬКОЇ Й СЕЛЯНСЬКОЇ ГЕНЕАЛОГІЇ

Надання Самбірському староству статусу королівського столового маєтку в 1590 р. безпосередньо вплинуло на формування тут специфічної адміністративної та юридичної систем¹. Важливу роль у забезпеченні правового функціонування та організації економії відіграла чинна система судоустрою, яка поєднувала норми кодифікованого та звичаєвого права. У процесі діяльності її адміністративних та судових органів накопичувався ряд різноманітних актових книг, які зрештою сформували архів Самбірської економії². Цей документальний комплекс є цінним джерелом для дослідження різних площин локальної історії українських земель Речі Посполитої в період від кінця XVI і до кінця XVIII ст.

Для аналізу у даній публікації обрано замкові книги, що включають документацію за 1614–1632³, 1633–1636⁴ та 1642–1649⁵ рр. Вони стали продуктом функціонування канцелярії замкового суду й уряду в місті Самбір. Сам суд, будучи апеляційною інстанцією для ієрархічно нижчих судів (крайницьких, піджупницьких та державницьких), одночасно виконував судові, судово-виконавчі та нотаріальні функції⁶. Саме через це актові книги вирізняються багатоаспектністю записів⁷. Замкові книги містять унікальний матеріал як для вивчення різних галузей тогочасного життя (суспільно-політичної, економічної, соціальної та культурної), так і для студій над повсякденністю мешканців економії. Крім цього, для генеалогії – як науки, що вивчає походження родів, сімей і окремих осіб, зв'язків між ними⁸, – актові матеріали становлять неабияку цінність у дослідженнях родин різного соціального статусу, адже до судових інстанцій у найрізноманітніших справах зверталися як представники привілейованого стану, так і селянського прошарку.

Ідентифікація соціальної приналежності контрагентів можлива з огляду на наявність у записах в замкових книгах поряд із іменами й прізвищами усталених означень, що вживалися тоді для маркування соціального статусу шляхтичів і селян: “slachetny” / “шляхетний”, “urodzony” / “уроджений” та “robotny” / “pracowity” / “працьовитий”. Попри поширеність цієї писарської практики написання (зустрічаємо епітети і для означення інших верств – “ucsiwy” / “учтивий”, “opatrzny” / “обачний”, “nabozny” / “набожний”), вона не була обов'язковою. За відсутності таких вказівок вирішальними для визначення станової приналежності осіб, котрі фігурують на сторінках актових книг, стали співставлення та аналіз етимології їх імен, прізвищ чи прізвиськ – у деяких випадках гіпотетично. При цьому подекуди при зверненнях мешканців економії до замкового суду зазначалося, що для вирішення конкретної справи вони відступають від свого земського права і цілковито піддають себе юрисдикції Самбірського двору⁹, що однозначно вказувало на їх шляхетський статус.

*За рівнем репрезентативності генеалогічної інформації усі наявні вписи можна поділити на дві основні групи*¹⁰:

1. Вписи, які за своїми видовими ознаками безпосередньо належать до генеалогічних джерел – інтерцизи, записи передання / одержання посагу і віна, тестаменти (заповіти);

2. Вписи, в яких щодо згаданих в них сторін наявна інформація про їх зв'язки філіації (зв'язок між особами, котрі безпосередньо походять одна від одної) та коїції (зв'язок між особами протилежної статі, укладений для народження потомків¹¹). За змістовно-видовою ознакою тут виділяємо дві підгрупи:

2.1. Записи про здійснення майнових трансакцій та розрахунків – купівля / продаж, застава, обмін, дарування, поділ нерухомості, квитації, зобов'язання сплатити борг, угоди;

2.2. Акти, що передували або були укладені в ході судового процесу – скарги, протестації, засвідчення ран (обдукції), декрети, протоколи.

Передшлюбні угоди (інтерцизи), що уклалися напередодні створення сім'ї, були покликані, в першу чергу, регулювати майнові відносини між майбутнім подружжям та їх рідними¹². Такі

документи чітко засвідчували кровну спорідненість, а також коїцію. В аналізованих актових книгах виявлено лише один впис-обляту інтерцизи 17 березня 1626 р., що репрезентує можливу модель творення такого роду домовленостей. Договір укладено між батьками наречених – “шляхетним” паном Іваном Комарницьким та “набожним” риковським священиком Іваном. Одружуючи дітей, 17 лютого цього ж року в будинку останнього у присутності панів Петра Височанського, Онофра Митяньського, Петра Росохацького, Лукаша Завадського та інших гідних людей сторони сформулювали майнові умови. Згідно з ними, священик пообіцяв за свою доньку “уроджену” панну Анастасію дати посаг у розмірі 200 злотих, шести волів, шести корів, двох коней (у тому числі один дволітній жеребець) та двох клячів (одна дволітня) на найближче свято Святого Івана. Натомість наречений Александер Комарницький зобов’язувався вчинити оправу (забезпечення приданого) дружині на всіх маєтностях, що мали перейти у його власність, та обіцяв затвердити інтерцизу, подавши її до книг Самбірського двору¹³. Вписування текстів шлюбних угод до актової книги обумовлювало бажання сторін надати їм характеру вічності (довічної дії), а за необхідності апелювати до них у можливих судових суперечках. Такі вписи містять важливу інформацію майнового плану та розкривають питання вибору шлюбних партнерів¹⁴.

Чи не найбільш інформативними з точки зору генеалогічних відомостей є *вписи передачі / одержання посагу та записування віна*. Під посагом розуміємо частину спадкового майна, що переходила у власність доньки від батька після його смерті або при її одруженні¹⁵. У відповідь на посаг дружини чоловік давав грошову суму (найчастіше еквівалентну до принесеного нею майна), записуючи все разом на половині своїх маєтностей. Власне такий взаємний дарунок називався “віно”¹⁶. Вписи виступають джерелом для вивчення матеріального становища вихідців із різних соціальних прошарків та дослідження окремих аспектів сімейних взаємин. Окрім цього, такі записи свідчать про побутування усталених засад шлюбної політики як у середовищі привілейованої верстви, так і селянства. Оскільки обов’язок надання дівчині посагу покладався на родичів, котрі на момент одруження володіли її спадковою часткою¹⁷, можемо реконструювати певні кола родинних зв’язків. У першу чергу йдеться про нащадків по прямій лінії – батьки-діти¹⁸. Наприклад, 25 червня 1642 р. мешканець села Стронна “працьовитий” Іван Павлович записав доньці Марухні, одруженій з Андрієм Пацою, у якості посагу земельну ділянку¹⁹. Натомість впис від 17 листопада 1616 р. містить дані одразу про три покоління одного роду: “працьовитий” Антон Федькович видав свою онучку Таньку, доньку померлого сина Марка, за “працьовитого” Василя Русина²⁰.

Відповідно до норм річпосполитського права, у випадку смерті батька посаг дівчині передавали її брати²¹. У таких випадках маємо змогу встановити дані не лише про кровну спорідненість по прямій лінії, але й по бічних лініях – братів та сестер²². Так, у вписі від 27 січня 1620 р. поіменовано семеро родичів (у тому числі шестеро кровних) – матір, четверо синів, донька, а також зять: “шляхетний” Васько Дзурдзьович (тут прізвисько²³) Сілецький з братом Мацьком і матір’ю Анною від свого імені та імені братів Сенка й Івана перед Самбірським урядом зізналися про передачу посагу сестрі Марусі, котру видали заміж за Курильчового сина²⁴.

Існування “шлюбного ринку” помітне як всередині шляхетського, так і селянського середовищ, на що вказують доволі часті приклади одружень вихідців з одного соціального стану:

– “шляхетний” вїт Васько Черхавський з села Черхава був одружений із “шляхетною” Марухною Кульчицькою²⁵;

– “шляхетний” Іван Ільницький, син Івана Луччиного, одружився із “шляхетною” Катериною Любохорською, донькою Миколая²⁶;

– “працьовитий” Іван Сулікович з села Молдавське видав свою єдину доньку заміж за “працьовитого” Дем’яна Вольковича²⁷ тощо.

У силу різних обставин така практика не була беззастережною: для Самбірщини, де поруч мешкали родини шляхтичів, міщан, священиків, вїтів, князів, солтисів, тивунів, мельників, корчмарів і королівських селян, міжстанові й соціально нерівні шлюби тривалий час залишалися звичним явищем²⁸. Наприклад, 1617 р. одружилися син “шляхетного” Федька Рашковича Коблянського вїт Васько (про них йтиметься далі) та донька “учтвого” гвоздецького крайника Степана Марухна²⁹. Натомість “шляхетний” Іван Яворський у 1620 р. видав свою доньку Анну заміж за Яцька, котрий

був священником у селі Клімець³⁰. Прикметно, що в аналізованих книгах не маємо жодної прямої вказівки на одруження шляхтичів / шляхтянок із селянками / селянами. Проте не слід відкидати такої можливості, оскільки, як уже зазначалося, не завжди чітко можна ідентифікувати соціальну приналежність названих у записах осіб.

Заповіти / тестаменти як письмові акти останньої волі дають змогу вивчати не лише матеріальне становище тестаторів, але й відносини всередині родин та генеалогію родів³¹. У досліджуваних замкових книгах за соціальною приналежністю чітко ідентифікуємо один шляхетський³² та два селянських заповіти³³. У першому випадку йдеться про тестамент Федина Любохорського, який 11 жовтня 1631 р. приніс для вписування його племінник – крайник “шляхетний” Миколай Любохорський. Останній з дружиною (її імені не вказано) власне й отримав практично все рухоме та нерухоме майно заповідача. Згадана тут й пані Миколайова, жінка тестатора, щоправда аж останньою у загальному переліку осіб, яким Федина відказував певні речі й гроші (після кухарки, двох осіб, невідомо яким чином пов’язаними із заповідачем, та священника)³⁴.

Тестаменти, будучи важливим джерелом дослідження сімейного стану, можуть містити інформацію про повторне одруження та, відповідно, зведених братів і сестер. Так, житель села Мшанець “працьовитий” Василь Думніч, зять Павліка, 20 листопада 1628 р. заповів своє майно старшому сину від першого шлюбу Яцкові та своїй другій дружині Кахні з дітьми Іваном та Марухною³⁵. Натомість заповіт “працьовитого” Стеця Дмитриковича, укладений 16 грудня 1631 р., дозволяє ідентифікувати лише ім’я внучки (Феця) та її чоловіка (“працьовитий” Іван Мандич)³⁶. Також у вписах вказувалось хто саме подав тестаменти для внесення в актові книги, зазвичай це були родичі заповідача, зацікавлені у належному виконанні всіх умов останньої волі. Зокрема, у двох випадках (з трьох названих) заповіти до замкового уряду принесли самі ж спадкоємці (син Василя Думніча та племінник Федина Любохорського).

За репрезентативністю генеалогічних даних *вписи стосовно купівлі-продажу та застави майна, обміну нерухомістю* умовно можна розділити на три групи:

- записи про трансакції, що відбуваються поміж родичами. Йдеться про укладення домовленостей між рідними³⁷ та двоюрідними³⁸ братами, племінниками і дядьками³⁹ тощо. Наприклад, 26 червня 1615 р. “працьовитий” Савка Бурдейчонт продав всю належну йому батьківську частку майна рідному братові “працьовитому” Пашкові⁴⁰. Генеалогічно більш інформативними є ті вписи, в яких подаються не лише імена й прізвища контрагентів, але й згадуються їхні батьки та / чи інші родичі. Наприклад:

– “...працьовитий Яцко Симкович, син Макутрин [...] зізнав, що він працьовитому Артимові також Симковяту брату своєму рідному [...] продав...”⁴¹;

– “...шляхетний Іван Ільницький, син померлого батька Павла Пилиповича Ільницького князя гуснянського, [...] зізнав, що він шляхетному Іванові Ільницькому, Лучинцевому синові, брату своєму двоюрідному а також князю гуснянському [...] продав...”⁴².

Детальнішу інформацію містять записи, в яких у ролі продавців виступають одразу декілька осіб. Тут могла вказуватись не тільки кровна спорідненість, але й свояцтво, тобто родинні стосунки одного з подружжя з кровними родичами іншого⁴³. Так, “працьовитий” Павло Смурежак 2 жовтня 1642 р. продав земельну ділянку своєму двоюрідному брату Грицеві Кулічові, а разом з Павлом згадана його дружина Вася та її сестра Полаха⁴⁴.

- записи, в яких подружній стан чи родинні зв’язки вказані лише для однієї із сторін-учасників. Йдеться про спільну участь у домовленостях чоловіка з дружиною⁴⁵, батьків з дітьми⁴⁶, братів⁴⁷, дядьків з племінниками⁴⁸ тощо. Для порівняння рівня генеалогічної інформативності таких записів наводимо деякі з них:

– “шляхетний пан Миколай Боберський з дружиною своєю Марухною”⁴⁹;

– “працьовита Гася Кстинянка з чоловіком своїм Лучкою поповичем другого шлюбу”⁵⁰;

– “працьовита Кулина Соломовянт з чоловіком своїм Олексом Марковичем, залишена донька померлого батька Тимка Соломовянт”⁵¹.

У низці вписів одночасно поєднано відомості про вихідців із декількох різних родів: “працьовиті Василій і Федь Савчонт двоюрідні брати зізнали, що [...] працьовитий Фесі, доньці небіжчика Василя

Савчака, а дружині Павла Луцьового [...] продали”⁵²; “шляхетний Бальтазар Цецерський з шляхетним Федором Телепяном Ільницьким, сином померлого шляхетного Базиля Ільницького, своїм швагром [...] зізнали, що вони Григорію, Александрові та Іліашу Телепянам Ільницьким поле [...] продали”⁵³.

• записи, що містять лише вказівку на сімейний стан чи походження поодиноких учасників трансакції. Наприклад, “працьовитий Гриць Олексьонт, син Макара”⁵⁴, “працьовитий Яцько, син Бублікового Василя”⁵⁵, або “працьовита Монька, залишена вдова після небіжчика Гриця Копча, старого тивуна з Бережниць”⁵⁶.

У вписах про операції з нерухомістю генеалогічні відомості відклалися не тільки у формулах, де поіменовані учасники-контрагенти, але й в інших клаузулах, зокрема:

– у мотивації (вказівка на причини, що спонукали до укладення домовленості)⁵⁷. У випадку “працьовитого” Андрія Гелея зі села Кульчиці ця формула свідчить про відсутність у нього прямих нащадків: не маючи дружини і дітей, він продав шосту частину півланку своєму сусідові “працьовитому” Іванові Матвійчовому⁵⁸;

– при зазначенні місця розташування нерухомості⁵⁹. Наприклад, 18 травня 1645 р. “працьовитий” Васько Фальчишин із села Бережниця продав три загои земельної ділянки, розташованої між власністю свого рідного брата Стася та Івана Порубаньцьового⁶⁰;

– у консилуації (узгодження рішення про продаж із рідними або приятелями)⁶¹. Так, 28 грудня 1617 р. “шляхетний” Валентин Ісайський, порадившись із дружиною Ельжбетною, вирішив продати млин у Дубрівці своєму синові від першого шлюбу Себастьянові⁶²;

– в антепосесорійній клаузулі (інформація про спосіб набуття майна та його попередніх власників)⁶³. При продажі земельної ділянки 13 березня 1645 р. “працьовитим” Гринем Шияном зазначено, що він отримав її після смерті свого рідного брата Петра⁶⁴.

Акти дарування та поділу майна здійснювалися, як правило, у межах родинного середовища. Як один із способів набуття права власності на рухоме чи нерухоме майно під даруванням розумілася безкоштовна передача цього майна від однієї особи до іншої⁶⁵. У першу чергу такі акти містять генеалогічну інформацію про сімейний стан та нащадків по прямій лінії, тобто дітей дарувальників⁶⁶. Наприклад, 7 лютого 1618 р. вдова “шляхетна” Анна (дружина “шляхетного” Грицька Ільницького) передала всі права на вітівство своїм синам – Романові, Федьові і Павлу⁶⁷. А “працьовитий” Яцько Слєпатчат з села Бережниця 22 грудня 1616 р., оминаючи інших дітей, чіх імен не вказано, подарував чотири загои землі своєму старшому синові Климусь⁶⁸. Частина вписів у актових книгах дають можливість встановити імена прямих нащадків з кількох поколінь – як у випадку “працьовитого” Романа Соколицького із села Завадка, який у 1643 р. подарував частину своєї земельної ділянки внукові Роману Ватіушовичу (у вписі зазначено, що той був сином Василя Ватіушовича)⁶⁹.

Акти дарування уможливають відтворення бічних ліній кривних у шляхетських та селянських родовах. Головно в таких записах згадуються брати та племінники. Відомості про родичів можуть бути лаконічними, як, приміром, у випадку “уродженого” Станіслава Коблянського: у вписі названо його племінника Степана Коблянського, сина Базиля⁷⁰. Натомість дуже інформативними є записи про дарування, здійснені за участі “шляхетного” Яцька Коблянського Крутньовича. 1 березня 1617 р. він виступає як дарувальник разом із дружиною Фемною Гордянською та своєю рідною сестрою Марухною, а частину подарованого ним князівства отримали його двоюрідні брати Яцько і Васько, сини “шляхетного” Федька Рашковича Коблянського⁷¹. Натомість останній 11 лютого 1620 р. подарував нерухомість своєму “милому племіннику” згаданому Яцькові Крутньовичу⁷². Ці вписи цікаві не лише завдяки відтворенню в них чималої частини родоводу, але й з огляду на зазначення прізвиць, які полегшують генеалогічну реконструкцію⁷³: Крутньович та Рашкович – це патроніми, що походять від прізвиць батьків, яких називали Крутень і Федаш Рашкович⁷⁴.

Розподіли спадкових маєтностей самими власниками, тобто виділення спадкодавцем часток свого майна для нащадків і спадкоємців ще за життя⁷⁵, дозволяють прослідкувати не лише матеріальне становище різних соціальних верств у Самбірській економії, але й філіаційні зв'язки представників тамтешніх родів. До укладення такого роду актів спонукало бажання уникнути непорозумінь між спадкоємцями⁷⁶, як це було у випадку “працьовитого” Яроша Ватулича з Черхави. 29 травня 1614 р. він навпіл поділив земельну ділянку між своїм старшим сином Іваном і внучкою Анастасією, котра

була донькою його померлого сина Ігната⁷⁷. Завдяки умовам ординації, що була укладена в 1602 р. і вписана до замкової книги 18 грудня 1617 р., дізнаємося імена всіх чотирьох синів “шляхетного” Івана Сокола Добжанського: Грицько, Іліаш Миколай та Іван⁷⁸. Ординація “працьовитої” Феді Дзямної (датована 16 листопада 1616 р.) нагадує акт останньої волі, оскільки укладена “вже в старості своїй, ближча смерті, ніж цього світу”⁷⁹. Селянка розділила гроші між старшим сином Андрієм та молодшим Павлом⁸⁰, не згадавши при цьому імені свого чоловіка, очевидно, на той час вже покійного.

Родинні зв'язки представників шляхетського та селянського станів репрезентовані і в записках *квитацій та зобов'язаннях сплати боргу*. Перші укладалися при здійсненні остаточного розрахунку між двома сторонами задля уникнення майбутніх конфліктів чи взаємних претензій, а другі – для забезпечення повернення майна чи коштів. За рівнем репрезентативності генеалогічної інформації ці вписи можна поділити на такі ж групи, як і акти купівлі-продажу та застави майна, обміну нерухомістю. Зокрема у квитаційних і боргових записках, до прикладу, згадуються наступні представники шляхетського стану, споріднені між собою, та їхні родинні зв'язки: “шляхетний” Андрій Жукотинський та його сини Іван, Василь і Павло⁸¹; “шляхетний” мшанецький вїйт Ференс з синами Іваном і Василем⁸²; “шляхетні” брати Якуб, Северин і Прокоп Ольшинські⁸³; “шляхетний” Валентин Ісайський з дружиною Ельжбестою⁸⁴; “шляхетний” Прокоп Ільницький Скобич, син Васька Ільницького⁸⁵; “шляхетний” Степан Ломницький, син померлого Іліаша Ломницького⁸⁶; “шляхетна” Анастасія Болвина з сином Іваном Вінницьким⁸⁷ та багато інших. Подібно на сторінках актових книг наводяться відомості про селян та родинні зв'язки між ними: приміром, “працьовиті Федько та Іван, сини Гриця Гері”⁸⁸; “працьовитий Сенко Король, зять Парашки, дружини померлого Івана Лужецького”⁸⁹ тощо.

Замкові книги містять різного роду двосторонні *угоди*, що проливають світло не лише на міжособистісні відносини окремих мешканців економії, але й на родинні зв'язки між ними. Найчастіше домовленості носили майновий характер або стосувалися умов добровільного примирення сторін у різноманітних конфліктних ситуаціях. Так, 22 березня 1625 р. в актову книгу дослівно вписано текст угоди між рідними братами “шляхетними” Ференсом і Грицьком Ліпецькими. Суть їх домовленостей полягала у поділі маєтності їхнього батька Івана після його смерті, для чого брати запросили свого стрія пана Нестора Ліпецького та інших людей⁹⁰. Натомість “шляхетні” Васько Іванович Ільницький з сином Лучкою в 1641 р. опинилися у складнішій ситуації. Пан Васько Тхориньць (Thorunc) з дружиною Анною звинуватили їх у побитті останньої, але, як з'ясувалося, насправді “Пан Бог напустив на неї хворобу”, через яку та впродовж декількох тижнів лежала вдома. Тоді пани Ільницькі, взявши з собою “шляхетних” Бальгазара Цецерського (вже згаданий вище, також фігурує в одній з протестації⁹¹), Григорія Яворського, Сенька Поповича, Івана Пилиповича та гуснянських князів, вирушили до дому Тхориньця. Завершилася суперечка 23 жовтня того ж року тим, що хвора Анна, будучи близькою смерті, та її чоловік зізналися, що Ільницькі ні в чому невинні, і навіть встановили “вину” (штраф) для осіб, котрі б надалі наважилися їх обмовляти⁹².

Для відтворення генеалогії шляхти та селян Самбірської економії вагому роль відіграють вписи, що відображають окремі етапи судового процесу – *скарги, протестації, засвідчення ран (обдукації), декрети, протоколи*. Вихідці із різних станів фігурують у них в ролі і постраждалої, і звинуваченої сторін. Мешканці економії скаржилися до судової влади у непорозуміннях майнового плану, навмисних фальшуваннях документів⁹³, випадках порушення кримінальних норм⁹⁴ чи у разі сімейних непорозумінь⁹⁵, на що отримували відповідні судові рішення⁹⁶. Відомості про родинні зв'язки та спорідненість акумулювались у таких вписах відповідно до того, наскільки мали значення для з'ясування причин чи перебігу конфлікту та вирішення справи.

До зборового суду поскаржився “працьовитий” Олекса Яромиїчат з Бандрова на свого тестя “працьовитого” Павла Сівчовича з Плоского і зятя Галька та звинуватив їх у тому, що вони невідомо куди поділи його доньку Гасю і при цьому продовжують користуватися її майном. У відповідь звинувачені заявили, що Гася без причини і повідомлення пішла геть. Зборовий суд 12 січня 1617 р. наказав обом сторонам впродовж шести тижнів спільно її шукати і, якщо б не вдалося знайти, Олекса зобов'язувався присягнути, що не знає про місце її знаходження. У такому випадку Павло і Галько мали йому повернути двох корів одразу після складення присяги, а після посівних робіт – ще двох волів⁹⁷. Такі декрети є цінними не лише з генеалогічної точки зору, але й розкривають окремі аспекти

сімейних відносин – у даному випадку самовільне покидання сім'ї.

Детальні описи поранень вписувалися до актових книг задля демонстрації жорстокості злочинця із надією на їхнє врахування при визначенні способу покарання, адже характеристика зовнішніх ознак відіграла роль самостійних доказів під час судового процесу⁹⁸. Такі записи, чітко вказуючи на імена постраждалих і винуватців, часто містять дані про їхній сімейний стан та походження⁹⁹. Наприклад, у вписі, датованому 23 листопада 1646 р., фігурує “працьовита Федя Порубаньцьова, дружина Федора Порубаньця”¹⁰⁰, а 31 травня 1647 р. “працьовитий” Сенко Смаль з дружиною Фецею засвідчував поранення, отримані від “уродженого” Сенка Початинського та його синів Івана і Федька¹⁰¹.

Слід мати на увазі, що в більшості із виділених категорій вписів є такі, які не розкривають зв'язків філіації та коїції, проте містять згадки про шляхтичів та селян. Така інформація також надається для генеалогічних досліджень, дозволяючи вносити корективи чи доповнення при вивченні родоводів. Наприклад, у замкових книгах згадуються:

– у записах купівлі-продажу нерухомості – “шляхетні” Федір Бережницький¹⁰², Павло Винницький¹⁰³;

– у заставних записах – “шляхетні” Іван Беншовський¹⁰⁴, попович Іван Кульчицький¹⁰⁵;

– у вписах розмежування полів – “шляхетний” Базилій Ломницький¹⁰⁶;

– у записах боргових зобов'язань – “шляхетні” Теодор Мшанецький та Григорій Ліпецький¹⁰⁷;

– у квітаціях – “уроджені” Станіслав Ольшинський¹⁰⁸, Григорій Майтковський¹⁰⁹;

– в угодах – “шляхетний” Іван Кульчицький¹¹⁰;

– у записах засвідчень поранень – “шляхетні” Мацей Ланковський¹¹¹, Степан Бережницький та Іван Ломницький¹¹²;

– у протестаціях і скаргах – “шляхетні” Григорій Яворський та Базилій Бережанський¹¹³, Григорій Розлуцький¹¹⁴;

– у протоколах судових справ – “шляхетні” Войцех Желяр¹¹⁵, Степан Коблянський¹¹⁶, Іван Середницький та Іван Лодинський¹¹⁷ та чимало інших.

Згадуються шляхтичі як свідки і при укладенні домовленостей: Іванко Ільницький, Александр Потоцький, Лазор Стжельбицький та Мацько Потоцький¹¹⁸. Також фігурують представники шляхетського стану й безпосередньо при наданні свідчень. Наприклад, у справі “шляхетного” Яна Сушицького проти передміщан Старого Самбора 13 грудня 1642 р. зізнання під присягою склали Яць Созанський, Теодор Бачинський, Станіслав Навой¹¹⁹.

Для укладення генеалогічних досьє у пригоді можуть стати дані про діяльність тих осіб, котрі беруть участь одразу в декількох справах, зафіксованих у замкових книгах. Наприклад, у семи вписах стосовно міського життя міста Старої Солі фігурує “шляхетний” пан Гордіан Должанський. У 1618 р. він уклав мирну угоду з намісниками писаря Сольської жупи Ференсом та Іваном¹²⁰. Упродовж 1619 р. вніс до суду дві протестації від імені свого брата Ігната проти Романа Ільницького¹²¹ і, зрештою, тривалі контрверсії завершилися укладенням угоди¹²². Того ж року подав чергову протестацію, але цього разу проти пані Валявської та орендаря Сольських жуп єврея Мошка¹²³. 4 грудня 1631 р. пан Гордіан представив Самбірському урядові лист із записом інквізиції (протоколу попереднього допиту свідків¹²⁴), проведеної в січні 1626 р. “уродженими” Якубом Залеським та Томашем Мамчиським на вимогу відряджених до економії королівських ревізорів ксьондза Анджея Барановського та Ереміана Залеського. Проведене розслідування стосувалося шести загородників¹²⁵, котрі мешкали на території, яку пан Должанський за дозволом пана підскарбія приєднав до свого спадкового фільварку на передмісті. Справа завершилася підтвердженням слушності прав Должанського на володіння окресленим фільварком¹²⁶. У 1634 р. пан Гордіан фігурує у судовому декреті як боржник старосамбірського єврея Ічка Желіковича¹²⁷.

* * *

Замкові книги, утворюючи комплексну джерельну базу для вивчення історії Самбірської економії, містять різномірну генеалогічну інформацію про її мешканців, придатну для встановлення родинних зв'язків між певними особами (філіація та коїція), на основі яких реконструюються частини родоводів. Одночасна присутність у записах шляхтичів, селянства та представників інших суспільних груп уможливають роздільні студії стосовно вихідців із різних соціальних прошарків.

Рівень генеалогічної репрезентативності аналізованих замкових книг безпосередньо залежить від типології наявних у них вписів. Найбільш інформативними виступають записи інтерциз, передання / одержання посагу й віна та заповіти. Вони слугують важливим джерелом як для визначення кровної спорідненості, так і для спорідненості по свояцтву, крім того дозволяють стверджувати про перебування на теренах економії усталених засад шлюбної політики.

Наявність та змістовність генеалогічних даних в інших вписах прямо залежали від сукупності кількох чинників. По-перше, від засад писарської традиції та способу ведення актових книг. Йдеться про зазначення імен, прізвищ, прізвицьк та походження (предків) окремих осіб для їх ідентифікації. По-друге, від практичних потреб у кожному конкретному випадку, коли інформація про кровних та інших родичів, ступіть між ними спорідненості були необхідними для з'ясування певних ситуацій та їх вирішення. Крім цього, дбаючи про уникнення правових колізій, самі учасники справ нерідко звертались до замкового суду разом із своїми родичами, що сприяло фіксації відомостей генеалогічного характеру. Частина типологічно різних вписів містить лише лаконічні згадки про вихідців з різних станів, що дає змогу вносити корективи в укладені на підставі інших джерел родоводи.

Примітки:

¹ Гошко Ю. Звичаєве право населення українських Карпат та Прикарпаття XIV–XIX ст. – Львів, 1999. – 336 с.; Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII століттях: історичні нариси / Упоряд. та наук. ред. М. Крикуна. – Львів, 2004. – I–XX+1–420+XXI–CII с.; Смуток І. І. Королівські столові маетки в Галичині наприкінці XVI–XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2001. – 23 с.; *Ćwiek Z. Z dziejów wsi koronnej XVII wieku.* – Warszawa, 1966. – 271 s.; *Kuczera A. Samborszczyzna. Ilustrowana monografia miasta Sambora i ekonomji samborskiej.* – Sambor, 1935. – Т. I. – 492 s.

² Інкін В. Архів Самбірської економії // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1996. – Т. ССXXXI: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 109–146.

³ Наукова бібліотека Львівського національного університету. Відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг імені Ф. П. Максименка (далі – НБ ЛНУ, ВР). – Спр. 518.ІІІ.

⁴ НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 548.ІІІ. – Арк. 28–50 зв., 525–589 (окремі аркуші в цій жупній книзі Старої Солі вважаємо продовженням до актової книги 518.ІІІ).

⁵ Там само. – Спр. 519.ІІІ.

⁶ Смуток І. І. Королівські столові маетки... – С. 15.

⁷ *Harasymczuk M. Księga zamkowa ekonomii samborskiej (1614–1632). Typologia wpisów // Materiały z Międzynarodowej Studencko-Doktoranckiej Konferencji Naukowej "I Lubelska Jesień Historyczna".* – Lublin, 2012. – S. 362–366.

⁸ *Легун Ю. Класифікація джерел генеалогічного характеру селянських родин Правобережної України // Спеціальні історичні дисципліни.* – К., 2005. – С. 2.

⁹ НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 601; Спр. 548.ІІІ. – Арк. 562, 562 зв.

¹⁰ Класифікацію для гродських і земських актів див.: Смуток І. Гродські і земські акти як джерело до генеалогії шляхетських родів православного (греко-католицького) віровизнання Перемишльської землі (XVI–XVIII ст.) // *Мандрівець.* – Тернопіль, 2011. – С. 64–68.

¹¹ *Dworzaczek W. Genealogia.* – Warszawa, 1959. – S. 18.

¹² *Łosowski J. Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku.* – Lublin, 2004. – S. 175.

¹³ НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 438 зв.–439.

¹⁴ Докладніше про шлюбні відносини в соціумі Самбірської економії в той час див.: *Harasymczuk M. Nieprawidłowość w życiu małżeńskim mieszkańców ekonomii samborskiej w pierwszej połowie XVII wieku (na podstawie wpisów do księgi zamkowej z lat 1614–1632) // Krakowskie Pismo Kresowe.* – Kraków, 2014. – Rocznik 6. – S. 13–26.

¹⁵ Детальніше про майнові права подружжя див.: *Holewiński W. O stosunkach majątkowych między małżonkami, w razie niezawarcia umowy przedślubnej. Podług kodeksu cywilnego polskiego.* – Petersburg, 1861. – 140 s.

¹⁶ *Winiarz A. Polskie prawo majątkowe-małżeńskie w wiekach średnich.* – Kraków, 1898. – S. 258.

¹⁷ Детальніше про осіб, котрі передавали посаг та термін його передачі (щоправда на північно-італійському міському матеріалі з другої половини XVIII ст.), див.: *Zucca Michele B. Reconsidering the southern Europe model: Dowry, women's work and marriage patterns in pre-industrial urban Italy (Turin, second half of the 18th century) // The History of the Family.* – 2011. – Vol. 16. – N. 4. – P. 358–360.

¹⁸ НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 33, 280.

¹⁹ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 2 зв.

²⁰ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 87.

- ²¹ *Winiarz A.* Polskie prawo dziedziczenia kobiet w wiekach średnich. – Lwów, 1897. – S. 48.
- ²² НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 343 зв., 465–466 зв.
- ²³ *Смуток І.* Вступ до генеалогії шляхти Самбірського повіту XVI – початку XVII ст. (шляхетські прізвиська). – Львів, 2008. – С. 227.
- ²⁴ НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 258 зв.–259.
- ²⁵ Там само. – Арк. 457.
- ²⁶ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 518 зв.–519.
- ²⁷ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 153–153 зв.
- ²⁸ *Смуток І.* Станова замкнутість / незамкнутість шляхти у XVI столітті (на прикладі дрібношляхетських родів Самбірського повіту) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 2006. – Т. ССЛІ: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 477–490.
- ²⁹ НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 112.
- ³⁰ Там само. – Арк. 284 зв.–285.
- ³¹ *Вінниченко О. В.* Шляхетські заповіти в реляційних книгах Львівського та Перемишльського гродських судів першої половини XVIII століття як історичне джерело: автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2009. – С. 2–3.
- ³² НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 518 зв.–519.
- ³³ Там само. – Арк. 546–547, 619 зв.–620.
- ³⁴ Там само. – Арк. 519.
- ³⁵ Там само. – Арк. 546 зв.
- ³⁶ Там само. – Арк. 619 зв.
- ³⁷ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 4 зв., 18 зв.–19, 31, 37–37 зв., 94, 95, 111, 200, 241–241 зв., 248 зв.–249.
- ³⁸ Там само. – Арк. 70 зв., 96–96 зв., 98, 208; Спр. 548.ІІІ. – Арк. 526 зв.–527.
- ³⁹ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 2, 3–3 зв., 128 зв.
- ⁴⁰ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 23 зв.
- ⁴¹ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 93 зв.
- ⁴² Там само. – Арк. 17.
- ⁴³ *Dworzaczek W.* Genealogia. – S. 19.
- ⁴⁴ НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 82–82 зв.
- ⁴⁵ Там само. – Арк. 197 зв.–198; Спр. 548.ІІІ. – Арк. 28.
- ⁴⁶ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 13, 223–223 зв.
- ⁴⁷ Там само. – Арк. 32, 48 зв., 86 зв., 248.
- ⁴⁸ Там само. – Арк. 86 зв.
- ⁴⁹ Там само. – Арк. 78.
- ⁵⁰ Там само. – Спр. 548.ІІІ. – Арк. 539.
- ⁵¹ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 62–62 зв.
- ⁵² Там само. – Арк. 59.
- ⁵³ Там само. – Арк. 196–196 зв.
- ⁵⁴ Там само. – Спр. 548.ІІІ. – Арк. 530.
- ⁵⁵ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 56 зв.
- ⁵⁶ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 48 зв.–49.
- ⁵⁷ *Łosowski J.* Kancelarie miast szlacheckich województwa lubelskiego od XV do XVIII wieku. – Lublin, 1997. – S. 117.
- ⁵⁸ НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 237–237 зв.
- ⁵⁹ Там само. – Арк. 203.
- ⁶⁰ Там само. – Арк. 100.
- ⁶¹ *Łosowski J.* Kancelarie miast szlacheckich... – S. 117.
- ⁶² НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 135–135 зв.
- ⁶³ *Łosowski J.* Kancelarie miast szlacheckich... – S. 117.
- ⁶⁴ НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 89.
- ⁶⁵ *Bandkie Stężyński J. W.* Prawo prywatne polskie. – Warszawa, 1851. – S. 375.
- ⁶⁶ НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 192, 318–318 зв., 349, 571–571 зв.
- ⁶⁷ Там само. – Арк. 154.
- ⁶⁸ Там само. – Арк. 90 зв.
- ⁶⁹ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 16.
- ⁷⁰ Там само. – Арк. 4.
- ⁷¹ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 107 зв.
- ⁷² Там само. – Арк. 263.

- ⁷³ *Смуток І.* Вступ до генеалогії шляхти... – С. 6.
- ⁷⁴ Там само. – С. 134–135.
- ⁷⁵ *Dąbkowski P.* Prawo prywatne polskie. – Lwów, 1910. – Т. II. – S. 48.
- ⁷⁶ НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 595 зв.
- ⁷⁷ Там само. – Арк. 21–21 зв.
- ⁷⁸ Там само. – Арк. 134–134 зв.
- ⁷⁹ “Iuz w starosci swey, blizsza smierci, nizeli tego swiata” (Там само. – Арк. 209 зв.).
- ⁸⁰ Там само. – Арк. 209 зв.
- ⁸¹ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 101.
- ⁸² Там само. – Арк. 237.
- ⁸³ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 14 зв.
- ⁸⁴ Там само. – Арк. 18 зв.
- ⁸⁵ Там само. – Арк. 107.
- ⁸⁶ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 19.
- ⁸⁷ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 59 зв.
- ⁸⁸ Там само. – Арк. 49.
- ⁸⁹ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 98 зв.
- ⁹⁰ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 387.
- ⁹¹ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 139 зв.
- ⁹² Там само. – Арк. 16–16 зв.
- ⁹³ Там само. – Арк. 30–30 зв., 159 зв.–160.
- ⁹⁴ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 65 зв.–66, 221 зв.–222; Спр. 548.ІІІ. – Арк. 41–41 зв.
- ⁹⁵ Там само. – Спр. 548.ІІІ. – Арк. 581 зв.–582.
- ⁹⁶ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 74, 109–109 зв.
- ⁹⁷ Там само. – Арк. 98 зв.
- ⁹⁸ *Інкін В.Ф.* Нові матеріали до коментування статей Руської Правди про мужебойство та помсту // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1970. – Вип. 6. – С. 90.
- ⁹⁹ НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 209 зв., 210 зв., 218, 233–233 зв.
- ¹⁰⁰ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 146 зв.
- ¹⁰¹ Там само. – Арк. 177 зв.
- ¹⁰² Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 99 зв.–100.
- ¹⁰³ Там само. – Спр. 548.ІІІ. – Арк. 32 зв.
- ¹⁰⁴ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 36.
- ¹⁰⁵ Там само. – Арк. 75 зв.–76; Спр. 548.ІІІ. – Арк. 33.
- ¹⁰⁶ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 82 зв.–83.
- ¹⁰⁷ Там само. – Арк. 169 зв.–170.
- ¹⁰⁸ Там само. – Арк. 36.
- ¹⁰⁹ Там само. – Арк. 117 зв.
- ¹¹⁰ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 86 зв.–87.
- ¹¹¹ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 139.
- ¹¹² Там само. – Арк. 183 зв.
- ¹¹³ Там само. – Арк. 139 зв.
- ¹¹⁴ Там само. – Спр. 548.ІІІ. – Арк. 46 зв.
- ¹¹⁵ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 76–76 зв.
- ¹¹⁶ Там само. – Спр. 519.ІІІ. – Арк. 67 зв.–68.
- ¹¹⁷ Там само. – Арк. 72 зв.–73.
- ¹¹⁸ Там само. – Арк. 196 зв.–197.
- ¹¹⁹ Там само. – Арк. 243–244.
- ¹²⁰ Там само. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 182–183.
- ¹²¹ Там само. – Арк. 240, 241–241 зв.
- ¹²² Там само. – Арк. 249 зв.
- ¹²³ Там само. – Арк. 244.
- ¹²⁴ *Смуток І. І.* Королівські столові маєтки... – С. 16.
- ¹²⁵ Детальніше про соціальне становище загородників див.: *Гроссман Ю. М.* Кмети, загородники и коморники западноукраинской деревни во второй половине XVI – первой половине XVII в. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы 1963 г. – Вильнюс, 1964. – С. 167–178.

¹²⁶ НБ ЛНУ, ВР. – Спр. 518.ІІІ. – Арк. 520 зв.–521 зв.

¹²⁷ Там само. – Спр. 548.ІІІ. – Арк. 33 зв.

* * *

*Марія Гарасимчук (Львів): **Замкові книги Самбірської економії першої половини XVII ст. як джерело до шляхетської й селянської генеалогії***

Стаття присвячена аналізу замкових книг Самбірської економії як джерела для вивчення генеалогії двох соціальних станів – шляхти та селянства. Представлено класифікацію вписів на підставі рівня репрезентативності генеалогічної інформації, а також залучення змістовно-видового критерію. Через аналіз внутрішньої структури актові книги розглянуто як основу для дослідження відносини всередині родин та генеалогії окремих родів жителів Самбірської економії.

Ключові слова: Самбірська економія, замкові книги, вписи, генеалогія, шляхта, селянство.

* * *

*Mariya Harasymchuk (Lviv): **The Castle Books of Sambir Economy of the first half of the 17th c. as a Source to the Genealogy of Nobility and Peasantry***

The article is devoted to the analysis of the castle books of Sambir economy as a source for the study of genealogy of two social classes – nobility and peasantry. The classification of the records is presented on the basis of the level of representativeness of genealogical information as well as the attraction of meaningfully specific criterion. Through the analysis of the internal structure, the act books are considered as a basis for the research of the relations within the families and the genealogy of separate kins of the habitants of Sambir economy.

Key words: Sambir economy, castle books, records, genealogy, nobility, peasantry.